

РЕЛІГІЙНЕ КОРИННЯ МІЛІТАРИЗМУ В ІДЕОЛОГІЇ “РУССКОГО МІРА”

Олександр Лук'яненко

(Україна)

Стаття ілюструє формування сакральної мілітарної ідеї в ідеології “руського міра” у релігійному дискурсі православної росії. Дослідження узагальнює дані про використання патріархом московським Кирилом ідеологічних штампів під час проповідей з метою формування групи підтримки політики Володимира Путіна. Розвідка наводить приклади брудної пропаганди, фальшування історії, підтасовування історичних фактів у релігійно-політичних баталіях в умовах російсько-української війни.

Ключові слова: пропаганда, російська православна церква, патріарх Кіріл, “руський мір”, ідеологія, російсько-українська війна.

THE RELIGIOUS ROOTS OF THE MILITARISM IN THE IDEOLOGY OF “RUSSIAN WORLD”

Oleksandr Luk'janenko

The article illustrates the formation of the sacred militaristic idea of the “Russian world” in the religious discourse of Orthodox Russia. The study summarizes the data on the use of ideological stamps by the Patriarch of Moscow Kirill during sermons with the aim of forming a support group for Vladimir Putin's policies. The research cites examples of dirty propaganda, falsification of history, falsification of historical facts in religious and political battles in the conditions of the Russian-Ukrainian war.

Key words: propaganda, Russian Orthodox Church, Patriarch Kirill, “Russian world”, ideology, Russian-Ukrainian war.

Питання війни та віри невідхильно супроводжує людську цивілізацію на усіх етапах її розвитку. Воно знаходить різноманітне розв'язання у різних історичних умовах та у відмінних соціокультурних реаліях. Часто релігія породжує гранично протилежні доктрини. Деся вона породжує ідею ненасилля, в іншому місці стає основою ведення “священих воєн”. У війні росії з Україною, що загострилася з повномасштабним вторгненням російської федерації у кордони суверенної європейської держави 24 лютого 2022 року, релігія стала одним із стовпів формування окупаційного світогляду. Московське православ'я поступово набуло рис ідеології, священики стали нагадувати радянських політичних агітаторів, а проповіді

перетворилися на пропагандистські матеріали. Ключовою фігурою у цьому еkleктичному політико-релігійному шоу (інакше важко охарактеризувати театралізовані, часто приурочені до знаменних дат виступи) є патріарх російської православної церкви Кирило (Гундяєв), котрий і задає тон загальній релігійній складовій в ідеології “русского міра”.

Військова сила держави та християнство.

Війна стала чимось насущним у посланнях першоієрарха російської православної церкви. Духовний лідер росіян намагається не оминати цієї теми під час першої ліпшої нагоди. Проте, помітна тенденція: він не уникає слова “війна” тоді, коли треба мотивувати широкі маси, звинуватити Захід, нагадати про “всесвітню історичну місію” росії. Однак, коли розмова заходить про Україну, вмикається візантійський ефект симфонії держави й церкви: “війна” стає “спеціальною військовою операцією” або “міжусобною бранню”.

Маніпуляція термінами очевидна: для Кирила війна росії з Україною – священна у плані не стільки держави й вітчизни, скільки у руслі уявлюваного ним християнства. Він змішує до купи поняття військового обов’язку громадянина та мучеництва християнина заради власної віри. Патріарх виводить чітку паралель між лояльністю державі та глибиною персонального зв’язку з Богом. Формується уявлення про те, що чим сильніша християнська віра, – тим згуртованіший і монолітніший народ, який її сповідає (хоча тут варто розуміти не віру, а інституцію “російська православна церква”, яка робить монолітнішим багатонаціональний поліконфесійний народ, котрий утримує її своїми пожертвами). Ця нова відверто єретична ідея лежить в основі концепції безмежного “русского міра”, покликаною захищати “своїх” всюди, куди на політичній карті світу дивиться око її духовних і політичних вождів.

Неприховано агітаційними стають такі заклики патріарха московського до посилення співпраці у трикутнику держава-церква-суспільство навіть під час зустрічей з молоддю. Так, у проповіді після літургії у храмі великомучениці Варвари у місті Норильськ 18 вересня 2022 року Кирило (Гундяєв) акцентує увагу присутніх: “Особливо моя молитва про молодь, дітей, які мають від нашого покоління прийняти вахту служіння Батьківщині, але, що найважливіше, вахту збереження православної віри. Тому що сила народу завжди пов’язана із силою віри. Коли послаблювалася віра, тоді й народ слабшав” (Патриаршая проповідь ... 18 сентября 2022 года).

Патріарх виконує роль “клею” розрізненого суспільства. Мета його проповідей – залучити представників різних соціальних, вікових та професійних верств до підтримки державної влади у розрізі геополітики. Він поглиблює переконання у тому, що росія – єдина непідвладна маніпуляціям з Заходу країна, а її громадяни – ті, хто здатен протистояти новому колективному ворогові і на фізичному плані на полі бою, і у світі

надприродному – крізь молитву. Так, Кирило Гундяєв наголошує: “Незалежність навіть від найпотужніших сил, які сьогодні практично керують світом, але не керують нашою країною, а звідси й усі проблеми. І нехай Господь зрозуміє всіх нас – і воїнство, і народ, і молодь, і людей похилого віку, інтелігенцію нашу, і робітників, і тих, хто на селі працює, – і допоможе усвідомити, який важливий історичний момент ми сьогодні переживаємо, як потребують наших молитв і допомоги наша армія, флот, всі наші Збройні сили. Як ми маємо бути сьогодні всі разом – нікому не погрожуючи, ні на кого не нападаючи, але абсолютно готові відбити будь-яку агресію проти нашого народу і нашої країни” (Слово Святейшого Патріарха ... 08 мая 2022 года).

Яскравою ілюстрацією того, що Кирило Гундяєв легко переходить кордони релігій для маніпуляції свідомістю, наведемо його виступ у день пам'яті великомученика Георгія Побідоносця після Літургії у Храмі Христа Спасителя 06 травня 2022 року. Тоді патріарх у звичній йому манері морально готував паству не лише до згуртованого протистояння з ворогом зовнішнім, але й до початку чисток всередині країни, яка, попри офіційні заяви, певне, не була такою монолітною у підтримці війни з Україною: “Ми повинні просити, щоб Господь милість Свою явив над країною нашою, захистив її від ворогів зовнішніх і, додам, внутрішніх. Сьогодні є час особливої консолідації всього нашого народу. Ми маємо бути всі разом, ми повинні усвідомлювати, що проходимо через важкий, небезпечний і в якомусь сенсі доленосний період нашої історії” (Патриаршая проповідь ... 06 мая 2022 года).

Окрім цього, московський патріарх неоднозначно натякнув, що молитви християн мають бути і за нових “братів по вірі” – благочестивих послідовників ісламу. Таке твердження цілком зрозуміле з огляду на роль чеченських збройних формувань у проведенні наступу в Україні, а також у виконанні ними таких собі “правоохоронних функцій” у тиллових районах захопленої української території: “І будемо звертати молитву до святого Георгія Переможця, до всіх святих, які в землі Руській просіяли, щоб збереглася наша країна вільною, незалежною в повному розумінні цього слова від усіляких світових центрів влади, бо тільки так і може існувати велика православна країна, з великою кількістю також благочестивого ісламського населення, що довело життям своїм і жертвами своїми вірність Росії” (Патриаршая проповідь ... 06 мая 2022 года).

Тож, свою особисту роль і місію своєї релігійної організації патріарх формулює просто: консолідація усіх можливих сил проти зовнішнього ворога, який прагне знищити “святую Русь”. Більше того, ця акумуляція суспільно-політичного ресурсу покликана переконати у виключно мирному поступі економічно та інтелектуально повноцінної та технологічно передової росії. Вона, за словами патріарха московського, просто бореться за своє місце під сонцем і жодним чином не порушує права й свободи громадян інших країн. Кирило Гундяєв пропагує ідею недоторканності

кордонів країни, які у його проповідях набувають святості не лише у метафоричному значенні, але й у цілком реальній для віруючої людини сакральності. У дусі радянської пропаганди, патріарх формує ідею біполярного світу, де є “ми” (“свята росія”, “праведні росіяни”) і “вони” (“злий Захід”, темні центри впливу; те, що він неодноразово називає “духами злоби піднебесної”, що ополчилися на церкву та державу російську (Слово Святейшого Патріарха ... 29 мая 2022 года)). Так, патріарх Кирило переконує: “Росія нікому не бажає зла, нікого не хоче захопити та окупувати, ні з кого не хоче викачувати ресурси, як це робить більшість багатих та сильних країн світу, економічно окупуючи слабкі та безпорадні країни. Ми не потребуємо всього цього, ми самодостатні, але ми потребуємо лише одного — нашої справжньої свободи, нашої незалежності від цих світових центрів влади, які сьогодні, на жаль, стають ворожими Росії. Ми повинні консолідувати всі наші сили, і духовні, і матеріальні, щоб ніхто не наважився зазіхнути на священні рубежі нашої Вітчизни” (Слово Святейшого Патріарха ... 08 мая 2022 года).

Війна та мучеництво.

Радикальним для християнства з його ідеєю підставити другу щоку тим, хто тебе ображає, стає пропонована патріархом Кирилом теза про необхідність віри для неухильного виконання свого воєнного обов'язку. Це новітня реанімація російського імперського кодексу честі офіцера XIX століття, за яким душа – Богу, серце – жінці, борг – Батьківщині, честь – нікому. Правда, у XXI столітті акцент зсунувся з необхідності гідного несення служби на необхідність рішучої смерті за наказом. Цю ідею “відкуплювальної жертви” російських солдатів на полі бою уже встигли охрестити “православним шахідизмом”, у якому мусульманський воїн, загинувши у війні з “невірними”, автоматично потрапляє до раю як безгріховний.

Аби досягти таких паралелей з ідеєю цієї ісламської секти, патріарх Кирило з легкістю підмінює основи віровчення. Так, у Святому Письмі висувається ідея відсутності страху перед смертю через уподібнення до Христа у його житті й служінні. А московський православний ідеолог закликає вірних позбутися страху смерті як такого, щоб стати вільними і нездоланими на полі битви з українцями заради перемоги росії, а не на полі борні з власними гріхами заради Царства Небесного. Смерть на полі бою для російського православного солдата віднині може тлумачитися як отримання прямого квитка у рай – така-собі православна інтерпретація скандинавського міфу про Вальгаллу. У своєму слові після літургії у храмі Христа-Спасителя у свято Успіння Божої Матері 28 серпня 2022 року Кирило Гундяєв говорить про це відверто: “Страх смерті паралізує людину. Відсутність страху перед смертю робить людину непереможною. Ось чому дуже часто віра православна допомагає тим, хто на полі битви, кому треба йти в атаку, хто усвідомлює, що може не вийти своїми ногами з цієї атаки, а

йти треба, щоб захищати Батьківщину. І якщо людина в цей момент керується своїми глибокими релігійними почуттями та своєю вірою, то вона йде сміливо в атаку, усвідомлюючи, що із припиненням її фізичного буття життя не припиняється — воно продовжується” (Слово Святейшого Патріарха ... 28 августа 2022 года).

Фактично, така концепція російського православного мученика цілком збігається з ісламською ідеєю, обґрунтованою ісламським вченням-богословом XIII століття Ан-Нававі про загибель у бою “правовірних”, яким відтоді давали титул “свідків” (Али-Заде 2007). Заміннюючи мусульманську термінологію, синтезуючи розкидані у проповідях патріарха заклики, формується уявлення, що сам Бог гарантує місце загиблим у війні з Україною у раю, а пролита ними кров та смерть на полі бою є явним свідченням істинної православної віри. Таке “свідчення Бога” пояснюється Кирилом через начебто виконання на полі бою однієї з заповідей Христових: “Немає більше тієї любові, якщо хто покладе душу свою за своїх друзів” (Ів. 15: 13): “Пам’ятайте, браття, що від того, як ви несете свій військовий обов’язок, від того, наскільки ви здатні захистити Батьківщину і навіть, не боюся цих слів, душу свою покласти за друга свого, за заповіддю Божою, залежатиме свобода, незалежність, самостійність нашої Вітчизни” (Слово Святейшого Патріарха ... 08 мая 2022 года).

Зауважимо, що це – не перша апеляція до цієї теми. У 2021 році патріарх неприховано формулює ідею воздаяння раєм за смерть за Росію після Літургії з нагоди першої річниці освячення головного храму Збройних сил РФ 13 червня 2021 року. Він закликає солдатів: “йдіть сміливо виконувати свій військовий обов’язок і пам’ятайте, що якщо ви життя своє поклали за Батьківщину, за друга своє, як каже Святе Письмо, то ви будете разом з Богом у Його Царстві, у Його славі, у Його вічному житті” (Патріаршеє слово ... 13 июня 2021 года).

У ході всієї своєї проповідницької активності упродовж війни з Україною, патріарх намагається показати діяльність російських солдатів як виконання священної місії, як таку, що не підлягає сповіді за гріх убивства та несенню відповідно церковного покаяння згідно з 13 правилом св. Василя Великого. Святитель древньої церкви зауважував: “Вбивство на війні батьки наші не ставили за вбивство, вибачаючи, як мені думається, поборників цнотливості і благочестя. Але може бути добро було б радити, щоб вони, як ті, що мають нечисті руки, три роки утрималися від прилучення тільки Святих Таїнств”. З огляду на це припускаємо, що патріарх цілком свідомо відносить звірства російської армії в Україні до категорії дій поборників лише йому відомої цнотливості та лише йому зрозумілого благочестя. І, певне, діє в дусі “Слов’янської кормчої книги”, за якою “вбивства на війні – не вбивства” (Правила свт. Василя Великого).

Отже, у християнській концепції патріарха Кирила, обов’язком православного солдата є вбивати добре, так би мовити, “на совість, як для Бога”. Патріарх називає це власним терміном – “божественна мотивація”.

Кирило Гундяєв пропонує розрізнити справжню та несправжню мотивацію подвигу. Істинна мотивація, згідно з його концепцією, приводить до жертви і по-справжньому працює лише тоді, коли військовослужбовець знає і вірить, що із зупинкою серця не припиняється людське життя. Більше того, патріарх вдається до паралелей, що грають на магічному світогляді людини. Він зауважує, що даремно головний храм збройних сил Росії названо на честь Воскресіння Христового – він, на думку патріарха, має стати символом вічного життя солдат, що загинули на полі бою. Очільник російської православної церкви заявляє: “Сама назва цього храму звернена до всіх військовослужбовців: “Христос Воскрес, і всі разом з Ним воскреснем, і життя вічне. Тому, дай Бог, щоб Божественна мотивація, яка впливає зі слів Самого Бога, допомагала кожному військовослужбовцю ще більше зміцнюватися в переконанні, що виконання присяги та військового обов’язку є священним діянням і перед Батьківщиною, і перед людьми, і перед Богом” (Патриаршее слово ... 13 июня 2021 года).

Така концепція святості збройних сил розвивається в інших літургійних промовах архієпископа РПЦ. Він формує ідею непереможної духовної сили армії, залежної від православної віри. “Армійська духовність” має стати рушієм, котрий вестиме війська вперед тоді, коли втрачається фізична енергія для бою. У проповідь після Літургії у храмі рівноапостольного князя Володимира у підмосковній Балашихі 6 листопада 2022 року патріарх оновлює систему стимулів до наступу, уводячи туди православне поняття нематеріального “духу”. І, як і раніше, пояснює дієвість цього механізму обов’язковим воздаянням у вигляді посмертного місця в раю після смерті в бою “за друзі свої”: “Віriamo, що людина має не тільки матеріальне, фізичне тіло, а й безсмертний дух, в якому і живе вся ця моральна сила, здатна спонукати людину до того, щоб душу свою покласти за своїх ближніх. Ні в мізках, ні в печінці, ні в легенях, ні в чому іншому ця сила — вона в людському дусі” (Патриаршая проповедь ... 6 ноября 2022 года).

Миротворча місія росії та московського православ'я.

Частина проповідей патріарха Кирила з церковного амвону скоріше нагадують виступ дипломата на міждержавному зібранні з метою пропаганди позитивного іміджу власної країни, а не звернення пастиря до віруючих, котрі чекають настанов у духовному житті. Теза про те, що слід віддати Богові – Боже, а кесарю – кесарево, не працює, коли мова заходить про захист духовних кордонів “руського міра”. Для виконання “дипломатичної місії” церкви на міжнародній арені, патріарх РПЦ продовжує жонглювати фактами, виголошені ним промови часто ідуть врозріз з історичною логікою. Але інформація, представлена крізь “духовну призму”, виглядає цілком переконливо для необізнаного у темі дипломатії рядового російського прихожанина. А сам патріарх постає як інтелектуал найвищого ґатунку, здатний вести полеміку на будь-яку соціально-культурну чи політико-економічну тему.

Серед таких тез Кирпила Гундяєва є постійне ствердження того, що росія ніколи не вела завойовницької війни. У ході його аргументації, розкиданої по різних проповідях, стає зрозуміло, що росія ніколи “не нападала” ні на кого за п’ятсот років свого існування, перебуваючи під рукою московських царів, пітерських імператорів, кремлівських генсеків та федеральних президентів – майже стовідсотково загарбників за своєю спрямованістю їхньої зовнішньої політики. Через призму патріаршої оцінки чотирнадцять воєн із Кримським ханством були захистом південних рубежів. Тринадцять воєн із Польщею – обороною на західному фронті. А дванадцять воєн із Туреччиною та десять зі Швецією можна тлумачити як такі-собі “спецоперації” супроти невірних і хриstopродавців. Сім воєн за схід із Персією і стільки ж із Казанським ханством, кожен із шести походів на Литву – така-собі “демілітаризація”. Ще п’ять російсько-французьких та російсько-японських воєн – були “примушенням до миру”. А по три війни з Німеччиною, Англією, Лівонією, та Угорщиною були “денацифікацією” чи “звільненням” від західного впливу у звичному для путінського режиму розумінні (Лук’яненко 2022, 205).

Особливо патріарх акцентує увагу на двох моментах – Першій та Другій світових війнах, проводячи паралелі з нинішньою війною в Україні, ніби натякаючи, що зараз росія перебуває у стані Третьої світової війни. Наперед виходить ідея жертвовності та месіанської місії росії, яка ілюструється на прикладі військових дій на Балканах 1912–1914 рр. Кирило Гундяєв переконує: “На Балкани армія наша пішла не для того, щоб розширити простір своєї країни, не для того, щоб збагатити країну багатою здобиччю, не для того, щоб підкорити інші народи, а щоб врятувати від п’ятисотлітнього рабства болгарський народ. І назвіть ще країну, яка пожертвувала тисячами і тисячами своїх синів для того, щоб допомогти іншій країні так, як ми допомогли болгарам!” (Слово Святейшого Патріарха ... 08 мая 2022 года).

Натомість участь Росії у першій Балканській війні 1912–1913 років не була вже й такою безкорисною та самовідданою, як це демонструє російський першоієрарх. Вступ царської росії у війну став частиною довгої зовнішньополітичної гри, за якою євразійська імперія Романових, прикриваючись боротьбою за єдність православних народів Балкан, прагнула втілити мрію про повний контроль над протоками Боспор і Дарданелли у Чорному морі, а в максимумі – стати господарем Стамбула (відродивши його як православний Константинополь) (Mashevskiy 2022).

Цей “порятунок від п’ятисотлітнього рабства” ціною тисячів життів російських підданих, про який говорить патріарх, насправді мав свою економічну ціну: Росія прагнула контролю над комунікаціями на Нижньому Дунаї та у Вардарській долині. Цинічність заяв патріарха про прагнення захистити єдність православного світу через московське втручання у Балканські війни теж явна. Саме за підтримки російських імператорів та під впливом руху слов’янофілів турецький султан у 1870 р. видав указ про

болгарську екзархію, що фактично й призвело до нової схизми у Вселенському православ'ї (Герзич 2014). До слова, саме ці події мали б нагадувати патріарху Кирилу про неоднозначність пропаганди ним ідеї “русского міра”, бо у зв'язку з болгарським питанням константинопольський патріарх Анфім VI скликав помісний собор. Це зібрання 16 вересня 1872 року підписами 32 патріархів, митрополитів архієпископів оголосило болгар схизматиками, звинувативши їх у засудженій на тому ж соборі ересі філетизму, за якою, будучи християнами і членами єдиної Христової церкви, люди бажають, ґрунтуючись лише на племінних відмінностях, складати свої особливі народні церкви (Галушко 2015).

Подібні ж сентенції про застосування російсько зброї у світі та “священної місії” по збереженню православ'я у світі патріарх Кирило виголошує відносно подій Першої світової війни: “Серби стали головною метою та мішенню західних сил. І ця відома провокація в Сараєві — все було спрямовано на те, щоб Сербія, православна країна, близька Росії за духом, але котра жила в оточенні західних країн, припинила своє існування” (Слово Святейшого Патріарха ... 08 мая 2022 года).

Сюжет подій перед початком першої світової війни був занадто насичений, звісно, у ньому не варто уникати і ролі релігійного питання, на якому наголошує патріарх московський. Проте, окрім козирів щодо захисту православного населення, додалися геополітичні наслідки Балканських воєн, розгойдування системи стримування і противаг у структурі двох військових блоків Антанти та Троїстого Союзу, а також крихітність так званої Балканської дипломатичної підсистеми. І найголовніше, що був цілком відкритий конфлікт Росії та Німеччини, що й штовхав московських імператорів до війни, але аж ніяк не бажання захистити єдиних по духу та вірі сербів, яких ті використали як привід для війни. Як свідчать дослідники міжнародних відносин, якщо раніше Німеччина та Росія протистояли лише через своїх союзниць – Сербію та Австро-Угорщину, то тепер їхні інтереси зіткнулися безпосередньо. Для Росії були категорично неприйнятні кроки Берліна з економічного і політичного підпорядкування Туреччини, встановлення німецького контролю за Босфором після місії німецького генерала, військового радника Османської імперії Отто Лімана фон Сандерса у Константинополі, після якої німецький і османський уряди підписали секретний договір про військовий союз (Сагомоян 2018).

Твердження Кирила Гундяєва про відсутність меркантильних, матеріальних, політичних чи геополітичних інтересів, про месіанську роль росії, котра “виснажувала себе, ... жертвувала собою у тому, щоб допомогти іншим”, мають за мету виправдати столітню військову експансію російської імперії, якій передували культурний та релігійний наступи: “не хотів Захід мати серед своїх народів цей мужній православний народ, що любить Росію, і спровокував Першу світову війну. А Росія вступила в цю війну не для того, щоб придбати собі землі, не для того, щоб збагатитися, не для того, щоб

отримати владу над іншими, а для того, щоб врятувати братерський народ” (Слово Святейшого Патріарха ... 08 мая 2022 года).

Наголосимо, що це звернення Патріарха Кирила, у якому він формує релігійну концепцію участі Росії у війнах, було виголошене у 3-й Тиждень після Великодня після Літургії в головному храмі Збройних сил РФ 08 травня 2022 року – у переддень ідеологічного свята Дня перемоги у Другій світовій війні (Великій вітчизняній війні в ідеології радянського світогляду у нинішній концепції “русского міра”). Звертаючись до військовослужбовців, присутніх на богослужінні, а через них – до всього російського війська, патріарх лише опосередковано торкається питання війни в історії. Насправді ж висновок, який він пропонує слухачам, породжений резонансом на міжнародній арені, викликаним звірствами російської армії в українських містах Бучі, Ірпені та Бородянці. Заяви про незаподіяння шкоди цивільному населенню у ході так званої “спеціальної воєнної операції” розвінчувалися журналістськими репортажами з місць тортур та могильників, залишених окупантами у звільнених регіонах України. Тому необхідність створення образу армії-рятівниці засобами релігійної пропаганди була очевидною. Зрештою, це і втілюється у образі росіянина на чужій землі як воїна Христового: “Ось чому ми воїнство називаємо христілюбним – бо якою силою, крім внутрішньої духовної сили, можна пояснити великий подвиг наших воїнів у тих двох війнах!” (Слово Святейшого Патріарха ... 08 мая 2022 года).

Ідея миротворчої росії набуває все більшого розвитку з протіканням російсько-українсько війни, звірствами збройних сил окупанта на Сході та рішеннями міжнародних інституцій щодо засудження політики автократичної росії. Патріарх у листопаді 2022 року вкотре намагається показати, що його держава, як єдина ідеальна та морально досконала країна, опинилася на передовій протистояння з усім розбещеним західним світом. Більше того, він заявляє, що геополітичні зміни у будь-якій точці світу можуть на перший погляд не торкатися життя росіян, а насправді всі вони будуть нічим іншим, як спробами зашкодити новітній путінській імперії: “Звичайно, особлива відповідальність лягає на тих, кому вручено обов’язок захищати рубежі нашої Батьківщини, адже цілуватися можуть будь-куди, але бити будуть у Росію. Вона сьогодні є стовп і ствердження істини (див. 1 Тим. 3:15)” (Патріаршая проповідь ... 6 ноября 2022 года).

Прикметно, що всі збройні конфлікти, спровоковані росією, патріарх тлумачить виключно як виконання Божої волі у переддень Апокаліпсису. Для нього війни росії – це слідування шляхом, накресленим Господньою десницею. Відповідно, і мета усіх воєн шляхетна – рятувати світ від загибелі: “Хай допоможе нам Господь не зійти з історичного шляху, накресленого нашому народу та нашій країні, яка сьогодні є великою силою, яка безсумнівно утримує світ, за словами апостола, від страшного і згубного безбожного цивілізаційного розвитку” (Слово Святейшого Патріарха ... 08 мая 2022 года).

З огляду на ці думки, патріарх вибудовує ієрархію так званих традиційних цінностей, які росія намагається захистити наступом в Україні. Серед них чомусь найголовнішими для початку збройного конфлікту називаються цінності родини на протигагу цінностям ЛГБТ-спільнот. Права ж останніх визначаються патріархом як “апокаліптичні”. З цього випливає логічний для його свідомості висновок про неможливість припинення боротьби зі злом, яке росія веде на усіх фронтах. Патріарх формулює це так: “наша боротьба за моральні принципи, наша боротьба за збереження віри – це боротьба за майбутнє всього людства, за життя світу, не мало не багато. Ми виборюємо життя світу. Ми боремося за те, щоб людська цивілізація залишалася життєздатною. І поки ця робота та ця віра зберігатимуться, зберігатиметься і надія на майбутнє. У цьому сенсі, звісно, особлива роль нашої країни. Тому що сьогодні Росія справді стає духовно сильною спільністю, і чим більше на нас чиниться негативний тиск, тим сильнішими ми стаємо” (Рождественское интервью ... 7 января 2023 года).

Радянське та православне у концепції “русского міра”.

Особливу увагу патріарх звертає на радянський період. Проте, у цій добі духовний наставник не шукає джерело церковного болю та негараздів, не акцентує увагу на руйнівній ролі совєцької ідеології та політичного тиску, на знищенні церков та людей. Натомість патріарх намагається переконати нові покоління у невмирущості віри, яка насправді й підтримувала СРСР у негараздах попри загальну атеїстичну оболонку. З одного боку, ідея доволі логічна для країни, котра змогла пронести християнство крізь роки безбожної влади з сонмом новомучеників та преподобних. З іншого боку, утворену Сталіним церкву відверто правильно було б називати Радянською православною церквою, а не російською, враховуючи залучення ієрархів у структурах НКВД-КДБ, у мережі шпигунів та інформаторів, перебуванні у системі номенклатури тощо. У своїх виступах патріарх згадує передовсім воєнний досвід СРСР як об’єкт захоплення та наслідування. Для нього війни Союзу є стимулом для посилення християнського світогляду: “Як мені говорили багато хто з тих, хто бився під час війни на передньому краї, в окопах атеїстів не буває. А коли я питаю, як же так, радянський час був, партійні були серед офіцерів і солдатів, – відповідь була такою: на передовій, особливо перед тим, як за кілька хвилин пролунає команда «В атаку!», атеїстів в окопах не буває. Кожен стоїть перед вічністю, Богом. Ця внутрішня глибинна віра нашого народу допомогла і тоді, у важкі роки війни, і здатна допомагати нам сьогодні у важких обставинах життя” (Патриаршая проповедь ... 18 сентября 2022 года).

Зауважимо, що подібні вислови не лунають випадково, а звучать в унісон з російською державною політикою виправдання мобілізації у війні з Україною. Релігійний компонент свідомості використовується як додатковий інструмент для підштовхування до явки у військкомати з почуттям вірності громадянському обов’язку й вірі. Сам патріарх не

приховує цілеспрямованого використання воєнної теми у своїх проповідях. Для нього це “спільні труди Російської Православної Церкви та державної влади, спрямовані в тому числі на збереження історичної пам’яті народу, що сприятимуть і надалі патріотичному та моральному вихованню підростаючого покоління, утвердженню норм традиційної моралі в житті суспільства” (Поздравление Святейшего Патриарха ... 2 февраля 2023 года).

Тут же безперервно у різних форматах використовується тема боротьби з “фашизмом” – терміном, який з часів радянського союзу став заміником ідеології нацизму і позначенням “всього злого”. Відповідно, у реаліях сьогодення росія в уявленні патріарха Кирила продовжує незаконічену (чи краще сказати, нескінченну) війну з ворожою доктриною. Причому російська федерація змальовується як єдина країна у світі, спроможна спинити безповоротне падіння заходу у світоглядну прірву: “Ось такой жереб выпал на нашу Батьківщину. Своего часу саме Росія врятувала світ від страшної чуми фашизму, і насамперед завдяки жертвам Росії було досягнуто перемоги. Можливо, сьогодні Господь, не закликаючи нас до таких страшних жертв, закликає нас до того, щоб своїм духовним життям, своєю вірою, з’єднанням віри зі знанням, проникненням віри у всі сфери суспільного життя ми так само допомогли світові знайти спасіння, як це зробили, коли перемогли фашизм” (Патриаршая проповедь ... 1 января 2023 года).

Патріарх Кирило своїм архіпастирським голосом освячує ідеологічну узурпацію Москвою перемоги у Другій світовій війні, разом із тим натякаючи, що саме росія є тією країною, якій світ має завдячувати за своє мирне існування без Третього Рейху та доктрини націонал-соціалізму як домінуючої світоглядної системи. Особливий акцент священнослужитель ставить на постійній готовності громадян російської федерації розпочати воєнні дії проти всіх, від кого їм відчуватиметься бодай найменша загроза: “Я відштовхуюсь від історії нашого народу, від історії наших Збройних Сил. Адже ми зламали хребет фашизму, який, безперечно, переміг би світ, якби не Росія, якби не подвиг нашого народу. Хай допоможе нам Господь і сьогодні, щоб ми, будучи мирними, миролюбними та скромними людьми, були разом з тим готові – завжди і за будь-яких обставин – захистити свій рідний дім” (Слово Святейшего Патриарха ... 03 апреля 2022 года). Це, по суті, і є рецепт “російського православного пацифізму” – гордість за одноосібно присвоєне героїчне минуле та на заквасці залякування й терору з метою превентивного удару.

Прикметно, що у новітньому пантеоні героїв, котрі мають символізувати духовну боротьбу росії з ворогами по світу, панує такий самий хаос, як і в самій системі духовного обґрунтування основ “русского міра”. Так, в одному ряду стоять і середньовічні феодальні правителі, визнані святими (Олександр Невський та Дмитро Донський), і віруючі російські імперські воєначальники (Олександр Суворов, Михайло Кутузов, Павло Нахімов, Михайло Скобелев), і представники атеїстичної радянської влади (Георгій

Жуков). Патріарх їхнім іменем надихає російських солдатів на бойові подвиги з “денацифікації та демілітаризації” України у 2022 році: “Нехай подвиг і приклад великих наших полководців — святих Олександра Невського та Дмитра Донського, чудових воєначальників Суворова, Кутузова, Нахімова, Скобелева, маршала Жукова та всієї блискучої плеяди радянських маршалів, які багато в чому забезпечили перемогу над фашистською Німеччиною, — і сьогодні надихають” (Слово Святейшого Патріарха ... 08 мая 2022 года).

Отже, коди та мова війни є невіддільною частиною нової концепції російського православ'я, покликаною слугувати опорою для ідеології “російського світу”. Патріарх Кирило виступає головним медіатором путінських меседжів, захованих під ширмою сакрального. Свідомо маніпулюючи вирваними з контексту євангельськими цитатами та перекручуючи їхній сенс та зміст, московський патріарх формулює неприйнятне для догматики православ'я вчення про “відкуплювальну жертву” російських військових, обіцяючи їм у разі загибелі індульгенцію від усіх гріхів, які людина здійснила за життя. Заради посилення воєнної істерії в російському суспільстві та підтримки автократичного правління путіна, патріарх спотворює ідею християнської жертвовності. Це нагадує радикальні ідеї ісламістського фундаменталізму. “Сакральне” виправдання агресії Російської Федерації проти України базується на частій апеляції до воєнного досвіду радянського Союзу, підживленні ностальгії за тоталітарним минулим та формуванні освяченого гібридного пантеону воєначальників усіх епох. Осібне місце займає реанімація радянської ідеології крізь призму боротьби за “традиційну християнську мораль”. Патріарх Кирило фактично сам експлуатує ідеї нацизму у створенні образу “ідеальної Росії”, про “єдиний руський мір”, котрий монолітно духовно та збройно протистойть “колективному Заходу”.

Али-заде, А. (2007). *Шахид. Исламский энциклопедический словарь*. Ансар. Москва.

Галушко, А. (2015). *Греко-болгарский церковный вопрос: интересы России между греками и болгарам*. Вестник Московского государственного лингвистического университета. Общественные науки. Вып. 26 (737), С. 38–50.

Лук'яненко, О. (2022). *Сто днів до будення: Важкі кроки російсько-української війни. Реаліті-есе*. Видавництво ПП “Астрія” Полтава.

Патриаршая проповедь в день памяти великомученика Георгия Победоносца после Литургии в Храме Христа Спасителя 06 мая 2022 года. (2022). Електронний ресурс: <http://www.patriarchia.ru/db/text/5923691.html> [Дата останнього доступу 25.09.2023].

Патриаршая проповедь в Неделю 29-ю по Пятидесятнице после Литургии в кафедральном соборе великомученика Георгия Победоносца в г. Одинцово Московской области 1 января 2023 года. (2023). Електронний

ресурс: <http://www.patriarchia.ru/db/text/5991880.html> [Дата последнего доступа 25.09.2023].

Патриаршая проповедь после Литургии в храме великомученицы Варвары г. Норильска 18 сентября 2022 года (2022). Электронный ресурс: <http://www.patriarchia.ru/db/text/5960552.html> [Дата последнего доступа 25.09.2023].

Патриаршая проповедь после Литургии в храме равноапостольного князя Владимира в подмосковной Балашихе 6 ноября 2022 года (2022). Электронный ресурс: <http://www.patriarchia.ru/db/text/5974368.html> [Дата последнего доступа 25.09.2023].

Патриаршее слово после Литургии по случаю первой годовщины освящения главного храма Вооруженных сил РФ 13 июня 2021 года (2021). Электронный ресурс: <http://www.patriarchia.ru/db/text/5819726.html> [Дата последнего доступа 25.09.2023].

Поздравление Святейшего Патриарха Кирилла по случаю 80-летия разгрома советскими войсками немецко-фашистских войск в Сталинградской битве 2 февраля 2023 года (2023). Электронный ресурс: <http://www.patriarchia.ru/db/text/6001004.html> [Дата последнего доступа 25.09.2023].

Правила свт. Василия Великого. Правило 13. Церковное право. Электронный ресурс: <https://azbyka.ru/pravo/vasiliya-velikogo-13/> [Дата последнего доступа 25.09.2023].

Рождественское интервью Святейшего Патриарха Кирилла телеканалу “Россия 1” 7 января 2023 года (2023). Электронный ресурс: <http://www.patriarchia.ru/db/text/5992951.html> [Дата последнего доступа 25.09.2023].

Сагомонян, А. (2018). *Российская империя и балканы в преддверии Первой мировой войны*. Вестник Московского университета. Серия 27. Глобалистика и геополитика. Вып. 2, С. 21–27.

Слово Святейшего Патриарха Кирилла в Неделю 3-ю по Пасхе после Литургии в главном храме Вооруженных сил РФ Спасителя 08 мая 2022 года (2022). Электронный ресурс: <http://www.patriarchia.ru/db/text/5924172.html> [Дата последнего доступа 25.09.2023].

Слово Святейшего Патриарха Кирилла в Неделю 4-ю Великого поста после Литургии в главном храме Вооруженных сил РФ 03 апреля 2022 года (2022). Электронный ресурс: <http://www.patriarchia.ru/db/text/5914188.html> [Дата последнего доступа 25.09.2023].

Слово Святейшего Патриарха Кирилла в Неделю 6-ю по Пасхе после Литургии в Храме Христа Спасителя 29 мая 2022 года (2022). Электронный ресурс: <http://www.patriarchia.ru/db/text/5931598.html> [Дата последнего доступа 25.09.2023].

Слово Святейшего Патриарха Кирилла в праздник Успения Божией Матери после Литургии в Храме Христа Спасителя 28 августа 2022 года

(2022). Електронний ресурс: <http://www.patriarchia.ru/db/text/5954819.html> [Дата останнього доступу 25.09.2023].

Терзич, С. (2014). *Россия и первая Балканская война*. Слово.ру: Балтийский акцент, Вып. 3–4, С. 95–104.

Mashevskyi, O. (2022). *Russian imperialism in the Balkans during the First Balkan War of 1912–1913 = Російський імперіалізм на Балканах під час Першої балканської війни 1912–1913 рр.* Східноєвропейський історичний вісник. Вип. 24, С.75–89.